

Makale Geliş | Received: 01.06.2020.
Makale Kabul | Accepted: 12.06.2020.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.746365

Damla BOSTANCI

Bilim Uzmanı | Science Expert
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Afyonkarahisar-TÜRKİYE
Afyon Kocatepe University, Institute of Social Sciences, The History Department Afyonkarahisar-TURKEY
ORCID: 0000-0001-7119-9289
damla8934@hotmail.com

Gülay KARADAĞ ÇINAR

Doç. Dr. | Assoc.Prof.Dr.
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Afyonkarahisar-TÜRKİYE
Afyon Kocatepe University, Faculty of Science and Literature, The History Department Afyonkarahisar-TURKEY
ORCID: 0000-0001-7284-7380
gkaradag80@gmail.com, gkaradag@aku.edu.tr

Zeynîzâde Hüseyin ve Münşe'âtına Dair Bir Değerlendirme

Öz

Bu çalışma 18. yüzyıl münşilerinden Zeynîzâde Hüseyin b. Ahmed'in hayatını incelemekte ve onun tarafından inşa yazım özelliklerini göstermek amacıyla kaleme alınmış münşe'âtın tanıtım ve değerlendirmesinden oluşmaktadır. Tarihi önemine binaen ele alınan Zeynîzâde Münşe'âtı'nın muhtevasını, yurtiçi-yurtdışı yazışmaları ve XV-XVIII. yüzyıllarda yaşamış münşilere ait inşa örnekleri oluşturmaktadır. Yurtiçi yazışmalarının büyük kısmı sadrazam, vezir, defterdar, şeyhülislam ve Kırım Hanları gibi üst düzey devlet adamlarına aittir. Yurtdışı yazışmaları ise İran ile olan münasebetleri konu edinmektedir. Bu suretle araştırmanın konusunu oluşturan Zeynîzâde Münşe'âtı, XVIII. yüzyılda Osmanlı münşe'ât geleneğini tanımak ve Osmanlı Devleti'nin diplomatik, bürokratik icraatlarını mevcut belgeler üzerinden tasnif ve değerlendirme fırsatı sunmaktadır. Zeynîzâde Osmanlı bürokrasisinde elde ettiği vazifeler ve üst düzey devlet adamlarına hizmet etmesi sayesinde dönemin yazışmalarına tanıklık etmiştir. Bu bağlamda Zeynîzâde'nin, Koca Ragıp Paşa'nın Aydın vilayetindeki muhassıllık görevi esnasında onunla birlikte çalışmış olması devletin vergi sistemini ve bölgenin idari yapısını yakından tanımasına fırsat vermiştir. Böylece Zeynîzâde Osmanlı vilayet sisteminin 18. yüzyılına dair derin tecrübeler edinmiştir.

Zeynîzâde münşe'âtında görüldüğü üzere bu neviden kaynaklar divan kâtiplerinin eğitimlerinde kullanılan önemli materyallerden biridir. Bundan dolayı münşe'atta yer alan belgeler asıllarıyla kıyaslandığında belgenin tamamının değil özet versiyonlarının yayımlandığı görülmektedir. Bu bağlamda İran ile yazışmalar Nâme-i Hümayun defterlerindeki mektup suretleriyle karşılaştırılmıştır. Böylece söz konusu mektuplarda bazı bilgilerin özetlendiği bazılarına ise hiç yer verilmediği anlaşılmıştır. Zeynîzâde münşe'âtının bir diğer dezavantajı birçok belge ve yazışmada şahıs isimlerinin açıkça yazılmamasıdır. Ayrıca mektubun yazıldığı tarihe de genellikle işaret edilmemiştir. Bu nedenle münşeattaki belgeler içerdiği konular itibarıyla çeşitlilik arz etse de diğer ana kaynaklar ve tetkik eserlerden istifade edilmeden anlamlandırılması güçtür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Bürokrasi, Münşe'ât, Zeynîzâde Hüseyin, Diplomasi.

Zeynizade Huseyin and the Analysis of His Munshaat

Abstract

In this study, the life of Zeynizade Huseyin b. Ahmed, being a munshi of Ottoman in the 18th century, is examined. Besides, the presentation and analysis of the munshaat compiled by Zeynîzâde are given place. Zeynizade Huseyin's Munshaat contains the insha examples of munshis lived in 15th -18th centuries and the copies of national and international correspondences of the Ottoman State. The national correspondences in the munshaat belong to statesmen such as grand vizier, vizier, daftardar, Shayk al-Islam and Crimean Khans. International correspondences include the Ottoman-Iranian relations. Zeynizade Huseyin's Munshaat is aids in learning the munshaat tradition of Ottoman State in the 18th century. In addition, the existing documents in the Munshaat allow to the evaluation of the diplomatic and bureaucratic actions of the Ottoman State. Because of Zeynîzâde took up duties in Ottoman bureaucracy and served to Ottoman's senior statesmen, he witnessed to some of the state correspondences. For

example, he served as secretary to Koca Ragıp Pasha who was Muhassıl (A tax collector) in the Aydın province. So he knew the state's tax system and the administrative structure of the region. Also, Zeynîzâde gained deep experiences about the 18th century of the Ottoman provincial system.

The munshaat is one of the important materials used in the training of the munshis (secretaries). But it appears to contain the summary version, not the entire document when the documents in the munshaat are compared with the originals. In this context, the correspondences between Ottoman and Iran in the munshaat have been compared with the copies of letters in the registers of Name-i Khumayun. In this way, it is understood that some information was summarized and some were not given at all. Another disadvantage of Zeynîzade Huseyin's Munshaat the personal names have not been written clearly in a lot of documents and letters. Besides, the written dates of the documents usually have not been indicated. As a result, though the documents on the munshaat contain various subjects about the country's agenda it is difficult to give a meaning without using other main sources and research works.

Keywords: Otoman, Bureaucracy, Munshaat, Zeynîzade Huseyin, Diplomacy.

A) Zeynîzâde'nin Hayatı

Kaynaklarda Zeynîzâde'nin doğum tarihi ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak Koca Ragıp Paşa ile aynı dönemlerde yaşamış olması, onun XVIII. yüzyılın ilk yarısında dünyaya geldiğini düşündürmektedir.

Müellifin doğum yeri ile ilgili farklı bilgiler zikredilmektedir. Araştırmacı Ahmet Arslan, Zeynîzâde'nin biyografisini konu aldığı makalesinde müellifin El-Fevâ'idü's-Şâfiye 'Alâ İ'râbi'l-Kâfiye adlı eserindeki bilgilere dayanarak onun İzmir Tire'de doğduğunu söylemektedir (Arslan, 2013: 371-372). Bursalı Mehmed Tâhir ise Zeynîzâde'nin Bursalı olduğunu yazmaktadır (Bursalı Mehmet Tahir 1971: 475). Serkis, Bağdatlı İsmail Paşa ve Ziriklî gibi müellifler de eserlerinde âlimin Bursalı olduğunu iddia etmişlerdir (Arslan, 2013: 371).

Zeynîzâde Münşe'âtında yer alan bir muhabbetnâmede şahsına *Güzelhisarlı Zeynîzâde Hüseyin* (Münşe'ât, 868: 1b) olarak hitap edilmesinden, yine müellifin El-Fevâ'idü's-Şâfiye 'Alâ İ'râbi'l-Kâfiye adlı eserinde *müellif u bezel kitabî el-yesri mevliden, el Güzelhisar vatanen* (El-Fevâ'idü's-Şâfiye 'Alâ İ'râbi'l-Kâfiye, 2608: 358b) şeklindeki ifadesinden hareketle Zeynîzâde'nin Güzelhisarlı olduğu düşünülmektedir. Arslan da Zeynîzâde ile aynı çağda yaşayan Amasyalı Akifzâde Abdürrahim'in çalışmalarında onun adının Güzelhisarlı Mehmed ve Güzelhisarlı Hüseyin b. Ahmed şeklinde geçtiğini ayrıca belirtmektedir (Arslan, 2013: 371). Tüm veriler ışığında şahsın Güzelhisar doğumlu olduğu ya da hayatının önemli bir kısmını bu yerde geçirmiş olması münasebetiyle Güzelhisarla ilişkilendirildiği yargısı oluşmaktadır. Buna ek olarak Zeynîzâde, Zeynîoğlu lakaplarıyla tanınan müellifin tam adının kendi eserinde *Ahmed Oğlu Hüseyin* (Münşe'ât, 868: 358b) olarak geçtiği de bir gerçektir.

Eğitiminin önemli bir bölümünü Aydın'ın Güzelhisar kasabasında sürdürmüştür. Aydın'ın Koçarlı ilçesindeki Sobuca kasabasında *hocamız, üstadımız, şeyhimiz* olarak nitelediği Sobucalı Mehmed Efendi'den dersler almıştır. Zeynîzâde'nin Sobucalı Mehmed Efendi'nin eseri olan “Fethü'l-Esrâr” üzerine açıklama niteliğinde yazdığı eserinde *şâribten işitildi, duyuldu* şeklinde ifadeler mevcut olup eserin baş tarafında şöyle bir bilgi bulunmaktadır; *Zeynîzâde merhumun hocası a'lemî ülemadan Sobicevî Şeyh Mehmet Efendi hazretleri eşber telifâtından olup gayet latîf bir şerb-i zarîfidir*. Bu ifadeden hareketle Arapça sarf ve nahiv kitaplarına ve edebiyata dair bazı eserlere yazdığı şerhlerle tanınan Osmanlı âlimi Sobicevî'nin Zeynîzâde Hüseyin Efendi'nin hocası olduğu kesinlik kazanmaktadır (Öncü, 2009: 342; Bilin, 2009: 5).

Münşî'nin bilgi birikiminin oluşmasında Sobicevî'nin yanı sıra İslam dünyasının önde gelen âlimleri ve onların eserlerinin katkısı büyüktür. Zira o, Arap gramerine dair El-Kâfiye ve Eş-Şâfiye adlı eserleriyle tanınan İbnü'l Hacıb'in (Kılıç, 2000: 55-58) fikir ve eserlerinden etkilenmiş ve bu eserleri sonraki nesillere aktarmak gayesiyle çalışmıştır. Yine Arap dili ve edebiyatının önde gelenlerinden ve İslam dünyasında ilmi görüşleri kabul görmüş Halil b. Ahmet (Yeşilyurt 2015: 9-40) ile Arap dilbilgisi konularında farklı görüşler ileri süren Ahfeş El-Evsat'tan Arapça'nın tüm inceliklerini öğrenmiştir. (Koçak, 1998: 526) Zeynîzâde Arap dil bilimine açılım getiren Müberred

(Durmuş, 2006: 432-434) ve Arap dili ile ilgili eserleri nesilden nesile aktarılan Seyyid-i Şerif Cürçânî (Gümüş, 1993: 134-136) gibi büyük âlimlerin ilmi çalışmalarını tüm bilgi birikimi, üstün zekâ ve muhakeme gücüyle inceleyerek kendi eserlerinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Tüm bunlara ek olarak Zeynîzâde Hüseyin Efendi, Fatih Sultan Mehmet’in Sahn-ı Semân medresesinin programını hazırlayan ekipte bulunan Molla Hüsrev (Koca, 2005: 252-254), Arap dili edebiyatı alanında yaptığı çalışmalardan dolayı takdir gören Hasan Çelebi (Akpınar, 1997: 313-315) ve Tevarih-i Âli Osman’ın yazarı İbn-i Kemal (Turan, 2002: 238-240) gibi önemli Osmanlı ulemasının düşünce ve çalışmalarından beslenip bahsi geçen âlimleri temel alarak kendisini geliştirmiştir.

Serbest düşünceli, ilmî fikirlerini izah etmekten çekinmeyen Zeynîzâde kendi eserlerinde dönemindeki bazı yazarların yanlışlarını belirtmekten kaçınmamıştır. Ele aldığı konuyla ilgili hocasının yazdıklarını veya ondan duyduklarını da eserlerinde belirtmiştir. Kitaplarını oluştururken kaynaklar arasında karşılaştırma yoluna da başvurmuştur. Telif ettiği dil bilgisi kitapları için sadece nahiv kitaplarına bakarak kanaat etmemiş fıkıh, tefsir ve Kurân gibi kaynakları da incelemiştir. Dönemin devlet adamlarının saygı gösterdiği Zeynîzâde, Aydın Valisi Ragıp Paşa’nın, Rumeli Kazaskerlerinden Veliyyüddin Efendi ve Mehmet Akkirmânî’nin iltifatlarını kazanmıştır (Arslan, 2013: 371).

Kaynaklarda vefatıyla ilgili kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte Koca Ragıp Mehmet Paşayla ilgili kendi yazmış olduğu münşe‘âtındaki bir kâimede Sadrazam Ragıp Mehmet Paşa’dan *merhumun* şeklinde bahsetmesi Zeynîzâde’nin 1763 yılında hayatta olduğunu göstermektedir. Zira Osmanlı Sadrazamı Ragıp Mehmet Paşa 8 Nisan 1763’de vefat etmiştir. Dolayısıyla Zeynîzâde’nin vefatı daha sonraki yıllara tekabül etmektedir. Aydın’da vefat eden Zeynîzâde’nin mezarı Subice Kapısı Kabristanında bulunmaktadır (Bursalı Mehmet Tahir, 1971: 476).

B) Zeynîzâde’nin Mesleği ve Eserleri

Bursalı Mehmed Tâhir, Zeynîzâde’yi *Arapça âlet ilimlerinin ekserisinde hususiyyle nahiv ilminde tam ihtisas sahibi bir zât yani Arap dili âlimi* olarak belirtmiştir (Bursalı Mehmed Tâhir, 1971: 475). Nitekim Zeynîzâde, Osmanlı medreselerinde yüzyıllarca okutulan önemli nahiv kitaplarına yazdığı şerhlerle tanınmış önemli bir Osmanlı âlimidir. Arapça dilinin fil ve kelime yapısını tahlil edebilmesi, kitapları ve metinlerini iyi anlaması, cümle unsurlarını çözmesi, metinleri kurallarına uygun olarak okuyabilmesi, edebi özellik taşıyan ifadelerin belâgat tahlillerini yapabilme bilgisinin olması ve medreselerde okutulan eserler için yardımcı kitap mahiyetindeki açıklayıcı eserler yazması, onun eğitimle uğraştığını göstermektedir. Arap dili ve edebiyatına mahsus sarf, nahv ve belâgat gibi ilim dallarında kendisini geliştirmesi onu bu sahanın seçkin âlimlerinden biri yapmıştır.

Şerh yazmış her bir âlim, o ilim dalında uzmanlaşmış, kitabın muhtevasını en iyi şekilde anlamış ve anlatmış demektir. Kanun gereği en alt seviyeli medreselerden hocalığa başlayan ilmiye sınıfı için bu şerhler, bir anlamda üst medreselere tayin edilmelerine de katkı sağlamıştır (Hazer, 2002: 278-286).

Zeynîzâde’nin medreselerde okutulan eserler için yardımcı mahiyette izah edici kitaplar yani şerhler yazması onun hocalık vasfını ön plana çıkardığı gibi Güzelhisar’da bir medresede müderrislik yaptığına da işarettir. Kendisi de eserlerini talebelerinin tahsil sürecini kolaylaştırmak için kaleme aldığını belirtmiştir (Arslan, 2013: 371). Öğrencisinin Güzelhisarlı Zeynîzâde Efendi’ye yazdığı muhabbetnâmede (Münşe‘ât, 868: 1b-2b), Zeynîzâde’den aldığı derslerle Şâfi mezhebinin usul ve kaidelerini öğrendiğini, onun sayesinde ilim ve din bilgisini artırdığını belirtmesi Zeynîzâde’nin hocalık yaptığının delili sayılabilir.

Zeynîzâde'nin eserleri arasında İbnü'l-Hâcib'in nahiv ilmini konu aldığı el-Kâfiye isimli kitabına murib¹ olarak yazdığı “El-Fevâ'idü's-Şâfiye 'Alâ İ'râbi'l-Kâfiye” (Kılıç, 2001: 154)² ve Arapça dilbilgisi konularını ele aldığı ve hocası Sobucalı Mehmed Efendi'nin eserindeki bazı ibareleri açıkladığı küçük risale tarzındaki “Et-Ta'likat 'Alâ Fethi'l-Esrâr 'Âlâ İzhâri'l-Esrar” (Arslan, 2013: 371) sayılabilir. Ayrıca ilmî Arapça'nın öğrenilmesine büyük katkı sağlayan İmam Birgivi'nin nahiv kitabı el-Avâmilü'l-Cedîde üzerine yazılmış bir şerh olan “Ta'liku'l-Fevâdil 'Alâ İ'râbi'l-'Avâmil” (Yüksel, 1992: 193) ile İmam Birgivi'nin Arapça dil bilgisi ve grameri üzerine yazdığı ve Osmanlı medreselerinde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulan İzhâri'l-Esrâr'a yazılan bir şerh olan “Hall ü Esrârî'l-Ahyâr 'Alâ İ'râbi İzhâri'l-Esrar”da yazarın bahse değer kitaplarındandır. Zeynîzâde zikredilen son çalışmasında İzhâri'l-Esrar'da bulunan kelimelerin doğru söylenişlerine ve izahlarına da yer vermektedir (Elmalı, 2001: 507).

Zeynîzâde'nin “Risâle Fi's-Sarf” adlı eseri hocası Sobicevî Şeyh Muhammed Efendi'nin “Alaka” isimli kitabına yazılmış bir şerh iken (Arslan, 2013: 372) bu çalışmaya konu teşkil eden “Zeynîzâde Hüseyin Münşe‘âtı” ise Zeynîzâde Hüseyin b. Ahmed tarafından derlenmiş kâime, tezkire, arzuhâl, tebriknâme, muhabbetnâme vb. yazışma suretlerini ihtiva eden eserdir. Bu yazışmalar Koca Ragıp Paşa'ya, Nadir Şah'a, İzzet Ali Paşa'ya, Seyyid Vehbi'ye, Nergisi'ye ve dönemin Şeyhülislamına yazılmış belge ve inşalardır.

C) Zeynîzâde Hüseyin Münşe‘âtı'nın Tasnifi ve Değerlendirmesi

1. Eserin Fiziki Özellikleri

Zeynîzâde Hüseyin Münşe‘âtı Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi kataloğunda Nr. 868'de kayıtlıdır. Yapılan araştırmalar neticesinde eserin başka bir nüshasına rastlanmamıştır. Zeynîzâde Hüseyin Münşe‘âtı, müellif tarafından inşâ yazım özelliklerini gösterme gayesiyle tarihi vesika ve inşâ suretlerini çoğaltmak suretiyle oluşturulmuştur. Eserin tam künyesi ve hangi tarihte yazıldığına dair bir bilgi mevcut değildir. Ancak münşe‘atların geneli hakkında yapılan çalışmalarda XVIII. yüzyılda oluşturulduğu belirtildiğinden eserin bu dönemde yazıldığı tahmin edilmektedir (Gültekin, 2007: 139; Haksever, 1996: 138).

Eserin hemen hemen her varacağının bir yüzü 19 satırdan oluşmaktadır. Belgelerin başlıkları ile belge içerisinde bulunan ayet, hadis, beyit, kıta ve mısra gibi ibareler kırmızı ile yazılmıştır. Bütün varaklarda metnin etrafı cetvel ile çerçeveslendirilmiştir. Münşe‘âtın varak kenarlarına düşülen derkenarlarda bazı sözcüklerin ne anlama geldiği de belirtilmiştir.

2. Dil ve Üslûp Özellikleri

Arapça ve Farsça tamlamaların sıkça yer aldığı eserde süslü ve sanatlı bir ifade yöntemi tercih edilmiştir. Eserde çeşitli inşâ ve belge türlerinin yer alması sebebiyle bütününde üslup birliği yoktur. Ayrıca üst makamlara yazılan mektuplarda saygılı bir hitap tarzı, övgüler, iyi dilek ve temenniler yer alırken edebi belgelerde mısra, kıta ve beyitlerin sayıca çok olması eserin dil bakımından zenginliğini göstermektedir. Metinlerin ayet, hadis, mısra ve beyitler bakımından zengin olması ve ifadelerin gerçek bir münşî üslubuyla aktarılması müellifin, sarf, nahiv ve Kurân bilgisinin iyi derecede olduğunun kanıtıdır.

¹ İ'râb-Mu'rib: Arapça kelimelerdeki harf ve hareke değişimlerini gösteren kitaplara denilir. (Devellioğlu 1997: 444, 685).

² Bu rehber niteliğindeki kitap uzun yıllar medrese eğitimi alan talebelerce itibar görmüştür. Bu yüzden yazma nüshası defalarca basılmıştır. Günümüzde İstanbul'da ve Anadolu'daki kütüphanelerde yüze yakın nüshası bulunmaktadır. Zeynîzâde bu kitabını 15 Haziran 1755 tarihinde tamamlamıştır. Eserin bir başka nüshasını 1757-58 yıllarında Güzelhisar şehrinde istinsah etmiştir. Çoğaltılmış nüshası günümüzde Âtîf Efendi Ktp. nr. 2608'de kayıtlıdır (Arslan, 2013: 372).

3. Eserin Muhtevası

El yazması olan münşe‘ât mecmuası 109 varaktır. İçerisinde 70 adet Osmanlı Türkçesi ve 5 adet Arapça olmak üzere toplamda 75 adet inşâ bulunmaktadır. Bunların içerisinde 13 adet kâime, 6 adet tezkîre, 5 adet arzuhâl, 8 adet muhabbetnâme, 8 adet resmî mektup, 2 adet senânâme, 2 adet tebriknâme, 1 adet tavsiyenâme ve 1 adet itizarnâme türü belge yer almaktadır. Ancak bunların yanı sıra Osmanlı Devleti döneminde önemli münşiler arasında yer alan Nevres Efendi’ye ait 3 adet inşâ, Seyyid Vehbi’ye ait 2 adet inşâ, Nergisi’ye ait 1 adet inşâ, Haver Efendi’ye ait 2 adet inşâ ve Sabit Efendi’ye ait 1 adet inşâ sureti de mevcuttur. Ayrıca münşe‘âtın içerisinde belge türünün belirtilmediği çeşitli konuları ele alan 20 adet inşâ ve belge sureti de bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin diplomatik, bürokratik, sosyal ve kültürel özelliklerini yansıtan bir kısım belgelerin *Halisa Osman Efendi’den Osman Paşa Divân Efendisi Süleyman Efendi’ye, Çavuşbaşı Süleyman Ağa’dan Han Hazretleri Emin Bey’e yazılmış, Pîrîzâde Efendi’den, İzzet Ali Paşa’dan ilk zamanlarında Reisülküttap El-hac Mustafa Efendi’ye yazılmış, bu dabi merhûmdan Alemî Ahmet Efendi’ye* şeklinde başlıklarla verildiği ve bu belgelerin türünün belirtilmediği görülmektedir. Bunların yanında bir kısım belgelerde ise *kâime sûreti, tezkîre sûreti, arzuhâl sûreti* şeklinde belge türünün belirtilmesine karşılık kimden kime yazıldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Belgelerin başlıklarının bir kısmı açık ve anlaşılır iken bir kısmında ise aynı durumdan bahsetmek mümkün değildir. Bu türden belgelerde

Yenişehir Galos İskelesi gümrükçüsüne Nevruz’da yazılan muhabbetnâmedir, nâme yazmaya hevesli bir mühürücü ve mühür konusunda görüşleri olan efendi’ye tezkiredir, saltanatın hanendesı yani şarkı söyleyeni İsmail Ağa’ya iki güftenin bestelenmesi için meclisler topluluğuna tezkiredir, fen ve kitap ehli topluluğundan birine mektup, felekzede bir Mısırlı için tavsiyenâmedir, derbent nizamı için Rumeli Valisine muhabbetnâmedir, Anadolu Eyaleti’nden teşekkür için Reis Efendi’ye muhabbetnâmedir, Efendiye muhabbetnâmedir, Şeyhülislama itiraznâmedir, Rumeli Valisinden Kırım Hanı’na muhabbetnâmedir.

şeklinde başlıklandırma yapılarak metne geçilmiştir.

Eserde 10 adet başlıksız ve kimden kime gönderildiği belli olmayan belge suretleri de yer almaktadır. Ancak bazı inşâ suretlerinde kâtibin ismi dahi zikredilmiştir. Örneğin Vr. 29a’da yer alan belgede *Ragıp Paşa kalemiyle* şeklinde açıklama düşülerek belgeyi yazan kişi açıkça belirtilmiştir.

4) Eserde Yer Alan Yazışma Türleri

a. Daireler Arası Yazışmalar

Kâime: Osmanlı diplomasisinde kâimeler arıza ve tezkîre yerine kullanılan belgelerdir. Arızalar alt makamdan üst makama yazılmasına karşılık kâimeler üst makamdan alt makama yazılmaktadır. Arıza yerine geçen kâimelerde elkâb bazen sadece *Ma‘rûz-ı abd-i ahkârlarıdır ki* şeklinde iken bazen de üst makamdan alt makama yazılmasına rağmen;

Benim izzetlü sa‘âdetlü karındaş-ı e‘azzım hazretleri, Benim inâyetkar efendim, Devletlü atûfetlü mürüvvetlü re‘fetlü seniyyü’l-himem kerîmü’ş-şiyem sultânım hazretleri, Devletlü atûfetlü mürüvvetlü veliyü’l-himem efendim sultânım hazretleri, Devletlü inâyetlü atûfetlü re‘fetlü veliyü’n-ni‘am âlî-himem efendim sultânım hazretleri, Benim sa‘âdetlü mekremetlü meveddetlü re‘fetlü karındaş-ı e‘azz ü ekremim sultânım ağa-yı celîlü’ş-şân hazretleri

şeklinde ifade edilmiştir (Kütükoğlu, 1994: 92).

Zeynîzâde Hüseyin münşe‘âtında yer alan kâimelerde kullanılan elkâblar ise *Benim sa‘âdetlü mekremetlü mürüvvetlü re‘fetlü karındaş-ı e‘azz ü ekremim sultânım hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 9a), *Benim izzetlü sa‘âdetlü karındaşım hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 14a), *Benim devletlü sa‘âdetlü mekremetlü karındaş-ı*

e‘azım sultânım hazretleri (Münşe‘ât, 868: 21b), *Sa‘âdetli mekremetli meveddetli karındaşım izzem sultânım hazretlerinin* (Münşe‘ât, 868: 24b), *Benim sa‘âdetli mekremetli müriüvetli refetli karındaş izz ü ekremüm sultânım ağa-yı celil‘üş-şan hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 27b), *Benim sa‘âdetli fazîletli mekremetli karındaş-ı emcedim sultanım efendi hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 40b), *Benim sa‘âdetli semâhatli mekremetli sultânım hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 63a), *Cenâb-ı Rabbü‘l-erbâb-ı celle-şâne ann-i tekallübü‘l-arûz ve arûzü‘l-inkalâb devletli inâyetli müriüvetli veliyyü‘n-ni‘am efendim sultânım hazretlerinin* (Münşe‘ât, 868: 68b), *Benim sa‘âdetli müriüvetli âtişetli re‘fetli sultânım hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 74a) şeklinde kalıplaşmış cümlelerden oluşmaktadır.

Başlık kısmında ise *Hâlisâ Osman Kethûda Merbûmun Pîrizâde Efendi‘ye gönderdiği kâimedir, Ragıp Paşadan Yüce Kethûda Abid Ağa tarafına yazılan kâime sûretidir, Sadrazam Hazretleri tarafından Vezirlere gönderilen kâime sûretidir, Osmanlı Padişahına Mısır tarafından gelen kâimedir* şeklinde ayrıntılı olarak kimden kime gönderildiği belirtilmekle birlikte *Kâime sûretidir* şeklinde kısaca ifade edildiği de görülmüştür.

Metin kısmında gelen emir veya bilgi belirtildikten sonra ise *müriüvet buyurmaları bâssa-i me‘mûl ve mütemennâdır* (Münşe‘ât, 868: 10b), *inşâllahu teâlâ karîn-i ilm-i âlileri buyuruldukda emr ü ferman* (Münşe‘ât, 868: 12b), *mübâ‘adet buyurmaları me‘mûldur* (Münşe‘ât, 868: 16a), *intikâd buyurmaları metâ‘ rûy-i dest-i niyâz hâlisü‘l-fevâidleridir* (Münşe‘ât, 868: 24b), *mevsûl buyurmaları mütemennâ ve me‘mûldur* (Münşe‘ât, 868: 28b), *zîr-i destân pâyende-i bâd-i rabbü‘l i‘bâd* (Münşe‘ât, 868: 33b), *i‘lâm ve işâret eylesesiz* (Münşe‘ât, 868: 40b), *mübehhic ve hürrem buyurulmak me‘mûl ve mütevakkidir* (Münşe‘ât, 868: 41b), *derkâr buyurulmak aksâ-yı niyâz-ı müstemendânemizdir* (Münşe‘ât, 868: 63b), *ihtimâm-ı te‘âmmulleri me‘mûldür* (Münşe‘ât, 868: 68b), *emr ü fermân devletli inâyetli müriüvetli veliyyü‘n-ni‘am efendim sultânım hazretlerinin* (Münşe‘ât, 868: 71a), *mabbûb ve müslim-i enâm olmaları ümidimizdir* (Münşe‘ât, 868: 77b) şeklindeki ifadelerle son bulunduğu görülmektedir.

Kâimeler kimi zaman yazıldığı tarih belirtilmiş evraklar olarak karşımıza çıkarken bazen de Zeynîzâde Münşe‘âtında olduğu gibi tarihsiz olarak kayda alınırlar. Bu durumdan yola çıkarak Münşe‘âtlarda yer alan kâime suretlerinde tarih bilgisinin verilir verilmemesinin genel bir kuraldan ziyade müellifin tercihiyle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Tezkîre yerine kullanılan kâimeler ise mali konular hakkında yazılarak malîyenin mukataa, mevkufât, cîzye vs. kalemlerinden çıkmaktadır. (Kütükoğlu, 1994: 277-279).

Münşe‘âta yer alan kâimeler konuları itibarıyla tek bir konudan ibaret değildir. Mısır halkının Osmanlı padişahının affına sığınması (Münşe‘ât, 868: 9a-11a), Sadrazamın, vezirleri adaleti sağlamaları konusundaki uyarısı (Münşe‘ât, 868: 14a-16a), Ragıp Paşa’nın Aydın Vilayetindeki Güzelhisar’a görevlendirildiğini Rakka Valisi Vezir Mustafa Paşa’ya bildirmesi (Münşe‘ât, 868: 21b-24b) kâimelerin konuları arasındadır.

Ayrıca Ragıp Paşa’nın Aydın Sancağından talep edilen meblağın en kısa zamanda ödeneceğini Defterdar Behçet Efendi’ye belirtmesi (Münşe‘ât, 868: 24b-27b), Ragıp Paşa’nın Sadaret Kethüdalığı görevine atanan Abid Ağa’nın yine bu göreve gelmesinden dolayı duyduğu mutluluğu belirtmesi (Münşe‘ât, 868: 27b-29a), Hekimbaşızâde Ali Paşa Tebriz Muhafızı iken Molla Nusret’in padişah tarafından Ali Paşa’ya Nadir Şah ile anlaşma yapması için gönderilmesi (Münşe‘ât, 868: 29a-33b), Sadrazamın, Bosna Muhafızı Ali Paşa ile diğer vezirlere Belgrad’da gerçekleşen büyük zaferi ilan etmesi (Münşe‘ât, 868: 36b-41a), Halisa Osman Kethûda’nın Pîrizâde Efendi’nin Hindkari üslupla yazmış olduğu kitabına dair eleştirisi (Münşe‘ât, 868: 40b-41b), Sadrazamın, vilayetlerde görevli vali ve memurların adaletsiz olduklarına dair duyumu ve bu kişilerin cezalandırılmaları konusundaki uyarısı (Münşe‘ât, 868: 65b-66b), Sultanla görüşüldüğü için Veziriazama yapılan teşekkür (Münşe‘ât, 868: 68b-71a), Ragıp Paşa’nın Aydın Muhassılı iken Kethüdası olan Ebubekir Ağa’nın ve Salih Ağa’nın kendisine gönderdiği mektup ve hediyelerden dolayı duyduğu mutluluk (Münşe‘ât, 868: 74a-76b) da kâimelerin konularındandır. Bunlardan başka kimden kime gönderildiği hakkında bilgi verilmeyen iki adet kâime sureti de yer almaktadır.

Tezkîre: Diplomatik manada aynı şehirdeki resmî daireler veya kişiler arasında haberleşmek için yazılmış belgelerdir. Bu nitelikteki belgelerde muhatap alınan kişiden istenenler açık dille ve söz çok uzatılmadan yazılmaktadır. Tezkîre türleri, konusuna göre ve verildiği daireye göre çeşitlilik arz eder. Mesela berat tezkîresi, hazine tezkîresi, mühimmat tezkîresi, tahvil tezkîresi, ruus tezkîresi, davet tezkîresi, cizye tezkîresi gibi birçok tezkîre türü bulunmaktadır. İlk dönemde yazılan tezkîrelerde tarih ve imza bulunmazken Tanzimat’tan sonra tarih ve imza atılması zorunlu olmuştur. Tezkîre türlerine göre çok çeşitli elkâblar kullanılmıştır (Kütükoğlu, 1998: 245-275).

Münşe‘atta yer alan tezkîre türlerinde elkâblar *Devletlü inâyetlü atâfetlü re‘fetlü velî-nî‘metim efendim sultânım hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 48a), *Benim nezâketlü nezâfetlü ma‘rifetlü elmas-pâre-i bâtem-i cânım mübürkâr-ı mübür-dîdârım sultânım* (Münşe‘ât, 868: 76b), *Sa‘âdetlü letâfetlü şetâretlü dâder-i safâ perverim sultânım* (Münşe‘ât, 868: 77b) şeklindedir.

Münşe‘attaki tezkîrelerde elkâb bölümünden sonra doğrudan konuya geçilmiştir. Konu ile ilgili bilgiler verildikten sonra ise tezkîreler *ihyâ buyrulmak bâbında emr ü fermân devletlü inâyetlü merhametlü şefkatlü re‘fetlü velîyyü’n-nî‘am cezilü’l-kerem efendim sultânım hazretlerininindir* (Münşe‘ât, 868: 48b), *mabbâb ve müslim-i enâm olmaları ümîdimizdir* (Münşe‘ât, 868: 77b), *meyân-ı bend-i şâhid-i reyân birâm-ı merâm olalar* (Münşe‘ât, 868: 78a) şeklindeki ifadelerle son bulmaktadır. Münşe‘atta yer alan tezkîrelerde tarih ya da imza bulunmamaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi konusuna göre ve oluşturulduğu daireye göre çeşitlilik arz eden tezkîre türlerine söz konusu münşe‘atta da rastlanmıştır. Bunlar arasında mevlîd-i şerîf tezkîresinde Hz. Muhammed için her yıl düzenlenen mevlît merasiminin Sultan Ahmed Camisinde düzenleneceğine dair duyuru (Münşe‘ât, 868: 41b-42a), Sadaret makamında bulunan Ali Paşa’dan İzzet Paşa’nın af dilemesi (Münşe‘ât, 868: 48a-48b), Atıf Efendi tezkîresinde ismi belirtilmeyen kişinin Atıf Efendi’nin ilminden faydalanamadığından dolayı cahil kaldığını söylemesi (Münşe‘ât, 868: 51a-53a), tezkîrelerin konularındandır. Bunlardan başka nâme yazmaya hevesli bir mühürdarın (Münşe‘ât, 868: 76b-77b) ve saltanat hanendesi yani şarkı söyleyeni İsmail Ağa’nın iki güftenin bestelenmesi konusunda (Münşe‘ât, 868: 77b-78a) yazılmış tezkîreleri bulunmaktadır. Ayrıca “tezkîre sureti” şeklinde yazılmış fakat kim tarafından kaleme alındığı belli olmayan iki adet tezkîre de yer almaktadır.

b. Dilekçe ve Rapor Mahiyetindeki Belgeler

Arzuhâl: Üst makamdaki devlet görevlilerine herhangi bir konu hakkında bilgi vermek, dilekte bulunmak, bir istek veya şikâyeti üst makamlara bildirmek amacıyla reâya tarafından yazılmış dilekçe ve rapor benzeri belgelerdir. Aslında arz ile aynı mahiyette olup arzuhâli sunan şahıslar ile arzuhâlin yazılış biçimi nedeniyle aralarında bazı farklar bulunmaktadır. Arz genellikle devlet görevlilerinin resmî dilekçesi, arzuhâl ise reaya ve askeri sınıfın şahsi dilekçesidir. Arzuhâllerde XIX. yüzyıl ortalarına kadar tarih yer almamıştır. 1846 yılı itibarıyla tarih atılması şartı getirilmiştir. Arzuhâllerde mühür de bulunmaktadır (Kütükoğlu, 1998: 303). Münşe‘atta yer alan arzuhâl örneklerinde ise tarih, imza ya da mühür yer almamaktadır.

Arzuhâl’lerde elkâb padişah, sadrazam, divân vs. arzuhâlin muhatapı olan şahıs veya makama göre değişiklik göstermektedir. Padişaha sunulan arzuhâllerdeki elkâblar *Şevketlü mehâbetlü refetlü Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri hilafetin daim olsun, Şevketlü mehâbetlü azâmetlü Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin Hakk-ı subhânehu teâlâ vücûd-ı humâyûnların elem ü ekdârdan masûn ve mahfûz eyleye, âmin. vb.* şeklindedir. Sadrazam veya daha aşağıda bir şahsa sunulan arzuhâllerde ise elkâblar *Devletlü ve sa‘âdetlü efendim hazretleri sağ olsun, devletlü inâyetlü merhametlü efendim sultânım hazretleri devlet-i ebedî ile sağ olsun, sa‘âdetlü ve devletlü velî-nî‘metim efendim sultânım hazretleri, sa‘âdetlü ve izzetlü ve devletlü pâşâ-yı celîlî’s-şân vb.* şeklindedir. Arzuhâllerin bitiş formülleri de sunulan kişinin mevkiine göre değişmektedir. Arzuhâl yüksek makama yazılmış ise *bâbında emr ü fermân şevketlü, kudretlü, padişâhım hazretlerininindir* ifadesi tercih edilmiştir (Kütükoğlu, 1998: 303-306).

Zeynîzâde münşe‘âtında yer alan elkâblar *Devletlü inâyetlü iffetlü ismetlü veliyye-i ni‘metim efendim Sultanım alîyyetü’ş-şân hazretlerinin* (Münşe‘ât, 868: 61b), *Devletlü şehâmetlü besâletlü penâbetlü efendim sultânım hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 73a), *Ey sadr-ı kââmür ki* (Münşe‘ât, 868: 50a), *Cenâb-ı bânî-i sa‘bânî-i kevn ve mekân celli sâne hemîşe bâb-ı büend-i i‘tâb-ı devletlerin mülâzîm-i bî-kesân ve handân-ı ikbâllerin hemvâre-i ma‘mûr ve âbâdan eyleye âmin* (Münşe‘ât, 868: 65b) *Cenâb-ı tarb-ı efken-i kâşâne-i çâr-ı rükne kubâb-ı celle annü’ş-şebih ve’l-irtiyâb revnak şüken-i kasr vâlâ-tak gerdün olan gurfe-i bâlâ-revâk ikbâllerin ilâ yevmi’l-kezyâm destyârî-i mi‘mâr-ı çîre-i dest-i tevîk ile meşîyyedü’l-erkân ve keyvân-ı sipebr-kerdânı astân-ı devlet sarây iclâllerinde derbân eyleyüp zûlmethâne-i kulûb a‘dâ-yı mümmers-silâb-ı umûm ve hânümân-ı bed-bâhî cilvegâb-ı gurâb ve bâm eyleye âmin* (Münşe‘ât, 868: 64a) şeklindedir.

Aynı münşe‘âtta arzuhâller bâbında *emr ü fermân ve lütf ve ihsân devletlü inâyetlü iffetlü ismetlü veliyye-i ni‘metim efendim hazretlerinin* (Münşe‘ât, 868: 62b), *veliyyü’n-ni‘amâlarıyla sertâc-ı mefâbaratim sâyide-i üç sipebr-i refât buyrulmak bâbında* (Münşe‘ât, 868: 65b), *emr ü fermân devletlü şehâmetlü efendim sultânım hazretlerinin* (Münşe‘ât, 868: 66b-73b) şeklindeki ifadelerle son bulmaktadır.

Osmanlı Devleti zamanında arzuhâllerin kişilerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli konularda yazıldığı bilinmektedir. Zeynîzâde Münşe‘âtında yer alan arzuhâller de farklı konular üzerine kaleme alınmışlardır. Bu bağlamda arzuhâllerden birinde Osmanzâde’nin Kasım Paşa Medresesinde görev alma isteği dile getirilmiş (Münşe‘ât, 868: 50a-51a), diğerinde sarayda hizmetkâr olan kişinin Sultan hazretlerinin iyiliklerinden dolayı kendisine duacı olduğu belirtilmiştir (Münşe‘ât, 868: 61b-62b). Yine kimin yazdığı belirtilmeyen arzuhâlde kişinin görevinin yenilenmesi konusunda endişe içinde beklemesi ve iyi haberin gelmesi arzusunda bulunması (Münşe‘ât, 868: 64a-65b) ve kim tarafından yazıldığı belirtilmeyen bir başka arzuhâlde uzun zamandır tahrirat işinde görev alan kişinin kendisine mülk olarak verilen yerde yazları aşırı sıcak kışları ise aşırı soğuk geçmesinden dolayı yardım istemesi münşe‘âtta arzuhâlde mevzu olmuştur (Münşe‘ât, 868: 65b-66b). Ayrıca kim tarafından yazıldığı belli olmayan ve Mesud Giray Sultan Hazretlerine hitaben kaleme alınan arzuhâlde kendisine gönderilen inayetnâme ile gururlandığını belirten arzuhâl de bulunmaktadır (Münşe‘ât, 868: 72b-73b).

c. Merkez / Taşra-Yurtdışı Yazışmaları

Nâme/Mektup: Diplomatik manada iki belde, iki memleket arasındaki kişilerce değişik sebeplerle birbirine gönderilen yazılardır (Kütükoğlu, 1998: 221). Mektupları, özel ve resmî olarak sınıflandırmak mümkündür. Buna göre muhabbetnâme, senânâme, tebriknâme, tavsiyenâme ve itizarnâme devletin resmi yazışmaları içerisinde özel mektuplar olarak tasnif edilir.

Muhabetnâme: Bu tür inşâlar mevki ve makama uygun hitap zorunluluğu bulunmayan yalnızca dostluğun getirdiği saygı ve sevginin uygun bir dille ortaya konulduğu, muhatabın hâl ve durumunun sorulduğu mektuplardır. Bu mektuplarda hâl-hatır sormanın yanı sıra muhatabın sağlığı için duâ edilmesi ve en kısa zamanda görüşme isteğinin belirtilmesi de önemli yer tutar.

Söz konusu münşe‘âtta yer alan elkâblar *Hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 1b, 80b, 85a), *Benim izçetlü sa‘âdetlü karındaşım hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 16a), *Sa‘âdetlü mekremetlü meveddetlü ârifetlü sultânım ağa-yı celîlü’ş-şân hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 71b), *Sa‘âdetlü mekremetlü müriüvetlü âtîfetlü dâder vâlâ-câhım sultânım* (Münşe‘ât, 868: 79b), *Devletlü şehâmetlü besâletlü übbetlü bıdiv-i celîlü’ş-şân hazretleri (Kırm Hanıma)* (Münşe‘ât, 868: 86b) şeklindedir.

Yine aynı münşe‘âtta muhabbetnâmeler *teveccühât-ı kalbiyyeleri buyrulmak istid‘â’dır* (Münşe‘ât, 868: 2b), *himmet buyurmaları me‘mûl ve mütemennâdır* (Münşe‘ât, 868: 17b), *tevkî-i dâste-i iblâs-ı efrâsteleridir* (Münşe‘ât, 868: 72b), *me‘mûl ve der-hâstdır* (Münşe‘ât, 868: 80b), *İbtihâc ve şâdmân buyrulmak me‘mûldür* (Münşe‘ât, 868: 81b), *himmet buyurmaları me‘mûldür* (Münşe‘ât, 868: 82a), *kesûr ve kesverî afv ve ma‘zûr buyrulmak mütevakê’dır* (Münşe‘ât, 868: 85b), *ledâ şerefi’l-vusûl bundan böyle devâm-cüy-ı bî merâları be vech-i levh-i âşinâ olan mübârek tab‘-ı purnu-cihân-nümâlarından imâbe*

buyrulmamak bâbında lütf u kerem sultânımındır (Münşe’ât, 868: 82b) şeklindeki ifadeler ile son bulmuştur.

Münşe’âtta yer alan muhabbetnâmeler, konuları bakımından geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Öğrencisinin Zeynîzâde Efendi’ye yazdığı muhabbetnâmede Zeynîzâde sayesinde ilim ve din bilgisini artırdığı ve kendisinden daha fazla istifade etmek istediği belirtilir (Münşe’ât, 868: 1b-2b). Sadrazamdan vezirlere yazılan muhabbetnâmede padişahın rahatsızlığı sürecinde hassa kuvvetlerinin ve halkının ölçsüz sadakat gösterisinden duyulan memnuniyet (Münşe’ât, 868: 16a-17b) dile getirilmiştir. Yenişehir Galos iskelecisi gümrükçüsüne Nevruz’da kimin yazdığı belirtilmeyen muhabbetnâmede kişinin misafir olduğu gümrükçüye hoş sohbeti ve ikramları için duyduğu memnuniyet açıkça ifade edilmiştir (Münşe’ât, 868: 71a-72b).

Yine Rumeli valisine Derbent nizamı için yazılmış muhabbetnâme (Münşe’ât, 868: 79b-80b) ile Anadolu eyaletinden Reis Efendi’ye teşekkür mahiyetli yazılmış muhabbetnâme (Münşe’ât, 868: 80b-81b) bulunmaktadır. Ayrıca Yenişehir’deki yayıcılar hassı için iltizam verilmesinden duyulan memnuniyet (Münşe’ât, 868: 81b-82a) ve Rumeli Valisinin Kırım Hanına Bahçesaray mutasarrıfı olan Ak Mirza’nın zeametindeki işler için emirnamenin gönderilmesi (Münşe’ât, 868: 86b-87b) de muhabbetnâmelerin konuları arasındadır. Bunlardan başka kimin yazdığı tespit edilemeyen ve kendisine gönderilen hediyelerin Tatar İbrahim ile ulaştığı bilgisini Efendi lakaplı şâhsa bildiren muhabbetnâmeler bulunmaktadır (Münşe’ât, 868: 85a-85b).

Senânâme: Diplomatik manada bu belgeler bir kişinin iyiliğini istemek, ilerideki hayatında Allah’ın rızasını kazanması için yapılan duaların yer aldığı mektuplardır (Gökçe, 2006: 17). Münşe’âtta yer alan senânâmelerin elkâbı *Efendim sultânım hazretlerinin* (Münşe’ât, 868: 82a), *Înâyetlî devletlî ârifetlî müriüvvetlî nûr-ı hadîka-i hubûr ve nûr hadîka-i süürûrum sultânım hazretleri* (Münşe’ât, 868: 83b) şeklindedir.

Aynı senânâmeler *lütf u kerem kerîmü’l-şiyem sultânımındır* (Münşe’ât, 868: 85a), *lütf u kerem sultânım hazretlerindir* (Münşe’ât, 868: 83b) şeklindeki ifadelerle son bulmuştur. Söz konusu eserde kaleme alınan senânâmelerin farklı konulardan oluştuğu görülmektedir. Amedî, Abdullah Efendi’ye kimin tarafından yazıldığı belirtilmeyen senânâmede kişinin kendisinden feyz aldığı ve himmetlerinden yararlanmak isteği (Münşe’ât, 868: 82a-83b), Nuri Efendi’den kâtibine yazılan senânâme de ise kâtibin, zor durumda iken halini hatırını sormasından duyduğu memnuniyet (Münşe’ât, 868: 83b-85b) ifade edilmiştir.

Tebriknâme: Doğum, düğün, terfi gibi sevindirici bir olayın kutlanması amacıyla yazılan mektuplardır. Önceleri tehniyetnâme olarak adlandırılan bu tür, sonraları tebriknâme veya kısaca tebrik terimiyle ifade edilmektedir. Sevindirici bir olaya bağlı olarak kaleme alındığı için dostlar arasında yazılabileceği gibi, mevki bakımından küçükten büyüğe veya büyükten küçüğe de yazılabilmektedir. Elde bulunan kutlama mektubu metinlerinin çoğunluğunun resmî yazışmalar olması nedeniyle bu tür mektupların genellikle küçükten büyüğe yazıldığı dikkat çekmektedir (Gültekin, 2007: 246).

Münşe’âtta yer alan elkâblar *Sa’âdetlî mekremetlî mezîd-i meveddetlî karındaş izz ü ekremüm sultânım ağâ-yı celîlü’ş-şân hazretlerinin* (Münşe’ât, 868: 17b) veya sadece *hazretlerinin* (Münşe’ât, 868: 46a) şeklindedir.

Bu tebriknâmeler *yâd ve es’âd buyrulmak me’ûl ve mültemesdir bâkî hemîşe sa’âdet ve ikbâl bâd yarabbü’l-âbâd* (Münşe’ât, 868: 18a) ve *müriüvvet ve kerem efendim sultânım hazretlerindir* (Münşe’ât, 868: 47a) şeklindeki ifadelerle son bulmuştur.

Zeynîzâde Münşe’âtında Vezir Ali Paşa Hazretlerinin Sadrazam Kethüdasına göreve atanmasından dolayı tebriki (Münşe’ât, 868: 17b-18a) ve Osman Efendi’nin Defterdar Efendi’ye Dımaşk (Şam) Defterdarlığına atanmasından dolayı kaleme aldığı tebriknâmesi (Münşe’ât, 868: 46a-47a) de yer almaktadır.

Tavsiyenâme: Birini veya bir şeyi tavsiye, önerme ve başkasına yönlendirme amacıyla alt makamdan üst makama veya eşit makamlar arasında yazılan mektuplardır. Günümüzde referans mektupları gibidir. Referans olacak kişinin yetkili veya sözüne itibar edilen bir kişi olması gerekir. Sûfiler, Osmanlı toplumunda kendisine genellikle hürmet edilen, saygı duyulan, söyledikleri adeta bir emir gibi kabul edilen toplumsal saygınlığı olan kimselerdir. Dolayısıyla referans olabilmek özellikleri vardır. Referans olunan kişi karşı tarafa tanıtılır ve onun özelliklerinden bahsedilir. Tavsiye edilen kişinin dini inançları kuvvetli, ahlaklı ve işinin erbabı olması gerekmektedir. Böylece talep edilecek şeye layık olduğu ifade edilmiş olur. Tavsiye edilen kişi, mektubu yazanın akrabasından veya mahiyetinden olduğu gibi hünerli ya da muhtaç durumda biri de olabilir. Bazen de istek üzerine tavsiye yapılır (Çakır, 2005: 210; Gültekin, 2007: 255).

Münşe‘âtta bir adet bulunan tavsiyenâmenin elkâbı *Sa‘âdetlü mekremetlü recâçetlü ârifetlü dâder-i me‘ârif-medârim Efendi hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 79a) şeklindedir. Aynı tavsiyenâme *hâsse tab‘-ı kerîmânelerine menût ve mahmûldür* (Münşe‘ât, 868: 79b) şeklinde son bulmuştur. Bu tavsiyenâme Felekzede bir Mısırlı olarak nitelendirilen Kahire ve Rakka Beyi Mustafa’nın bir süredir sıkıntı içinde olduğu bu kimseye merhamet edilerek isteğinin karşılanması için yazıldığını öğrenmekteyiz (Münşe‘ât, 868: 79a-79b).

İtizarnâme: Özür beyan etmek için yazılmış mektuplardır (Gökçe, 2006: 17). Zeynîzâde Münşe‘âtında yer alan itizarnâmenin elkâbı *Devletlü inâyetlü besâletlü atûfetlü mezâd müriüvetlü veliyyü’n-ni‘am zâde veliyyü’n-ni‘am kesîrü’l-kerem efendim sultânım hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 85b) şeklindedir. Aynı itizarnâme *emr ü fermân efendim sultânımındır* (Münşe‘ât, 868: 86b) şeklinde son bulmaktadır.

Münşe‘âtta yer alan itizarnâme Şeyhüslâma yazılmıştır. Kimin tarafından yazıldığı bilinmeyen itizarnâmede kişinin sıkıntısı nedeniyle defalarca arzuhâl yazdığını ve kendisine gelen mektupla gururlanarak hayır duada bulunduğu belirtilmektedir (Münşe‘ât, 868: 85b-86b).

Resmî Mektuplar: Resmî daireler veya devletlerarası iletişimde değişik nedenlerle yazılmış resmî yazı türüdür. Gönderen ve gönderilenin mevkiine göre mektuplarda zikredilen elkâblar farklılık arz eder. Alt makamdan üst makama yazılan mektupların elkâbları; *Muttali‘-i tevâlî-i devlet ve menba‘-ı menâbi‘-i sa‘âdet ü başmet olan südde-i seniyye-i sidre-makam ve atebe-i âliye-i gerdûn-ibtitamları türâbına, Mesned-i menba‘-ı devlet-penab-ı âsafî buffü’r-Rahmâni‘l-lütfi‘l-hafî sâba-yı mülk-i mesâbasına, Devletlü inâyetlü müriüvetlü vâlâ-himem cezûlü‘l-mükerrrem efendim sultânım ağa-yı zîşân hazretlerinin hâk-pây-i iştimâllerine* şeklinde iken üst makamdan alt makama yazılan mektuplarda ise elkâblar; *Sa‘âdetlü mekremetlü meveddetlü karındaş-ı e‘azız ü erkemim düstûr-i celîlü’s-şân hazretlerinin nâdî-i sa‘âdet-mevfûrlarına, İzzetlü sa‘âdetlü meveddetlü karındaş-ı e‘azızım paşa-yı celîlü‘l-kadr hazretlerinin huzûr-ı izzet-mevfûrlarına, Sa‘âdetlü semâhatlü rifatlü ma‘ârif-perverim karındaşım efendi hazretlerinin huzûr-ı sa‘âdet-mevfûrlarına, Sa‘âdetlü mekremetlü müriüvetlü atûfetlü oğlum sultânım efend-i celîlü’s-şân hazretlerinin nâdî-i sa‘âdet-iştimâllerine, Hâlâ Ruba’da mütesellimimiz izzetlü Süleyman Ağa* şeklindedir (Kütükoğlu, 1998: 221-223).

Zeynîzâde Münşe‘âtında ise *Benim devletlü sa‘âdetlü mekremetlü atûfetlü efendim sultânım hazretleri* (Münşe‘ât, 868: 11a), *Sa‘âdetlü mekremetlü meveddetlü refetlü karındaş e‘azız ü erkemim sultânım ağa-yı celîlü’s-şân hazretlerinin* (Münşe‘ât, 868: 13a), *Hîn bahr-u lâbût siyâh-ı ibret beyn melik-i melikât olan sa‘âdetlü diyânetlü inâyetlü kerâmetlü efendim sultânım hazretlerinin* (Münşe‘ât, 868: 33b), *Sa‘âdetlü dirâyetlü ârifetlü dâder-i hamîde-i etvârım sultânım efendi hazretlerinin* (Münşe‘ât, 868: 78a) şeklinde elkâblar yer almıştır.

Münşe‘âtta bulunan resmî mektuplar *eylemeleri matlûbdur* (Münşe‘ât, 868: 9a), *inşâllab-ı te‘âlâ karîn-i ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ü ferman* (Münşe‘ât, 868: 12b), *devr ve mebcûr buyurmaları* (Münşe‘ât, 868: 34a) *yâd ve dilşâd buyurmaları izz ü metâlîb hâlisânemizdir* (Münşe‘ât, 868: 14a), *hemîşe derd-i kân-ı tabâbet keşide-i esbâb-ı hezâfet amâde bâd bir rabbü‘l-ibâd* (Münşe‘ât, 868: 35a), *vâllahü‘l-emcâdü‘l-mu‘temed alallâhü‘l-melikü‘l-ekrem Muhammedü‘l-vezîrü‘l-a‘zam* (Münşe‘ât, 868: 58b), *bâkî*

hemîşe eyyâm-ı sa‘âdet ve kâmrânı mütemâdî ve ber-devâm-bâd (Münşe‘ât, 868: 61b), *himmet buyrulmak me‘mûldür* (Münşe‘ât, 868: 78b) şeklinde son bulmaktadır.

Zeynizâde bu eserinde çeşitli konularda yazılmış birden çok resmî mektup suretlerine de yer vermiştir. Bunlar arasından en dikkat çekici olanlar devletlerarası yazışmalar özellikle de Osmanlı ile İran arasındaki mektuplardır. Örneğin Sadrazam tarafından Acem tarafına yazılmış mektupta, Osmanlı'nın İran ile yaşanan sınır anlaşmazlıklarını barış içerisinde çözmekten yana olduğu beyan edilmiş ancak gerekirse savaşmak hususunda da tereddüt etmeyecekleri İran'a bildirilmiştir (Münşe‘ât, 868: 6a-9a).

Bir başka mektupta Osmanlı ve İran arasında yapılmak istenen barış antlaşmasını görüşmek üzere İran tarafından Molla Nusret ile Osmanlı tarafından Serasker Ahmet Paşa'nın yaptığı toplantı ele alınmıştır. Mektup Tebriz muhafızı Ali Paşa tarafından Nadir Şah'a hitaben yazılmıştır. Buna göre görüşme Kirman'da gerçekleşmiş, Molla Nusret antlaşma metni ile ilgili Serasker Ahmet Paşa tarafından bilgilendirilmiş ve sulh metnini Osmanlı Padişahının huzurunda arz etmesi yönünde karar verilmiştir. Antlaşma maddeleri padişah tarafından onaylanır onaylanmaz da barışın sağlanması için antlaşmanın yazıya geçirileceği belirtilmiştir. Bu sayede taraflar arasındaki dostluğun resmileşeceği, aradaki ittifakın güçleneceği ve Osmanlı-İran arasındaki birlik ve beraberliğin duyulmasıyla düşmanların etkisinin kırılacağı ifade edilmiştir. Kurulan dostluğun en çok bölge halkını mutlu edeceği, onları savaşın tüm sıkıntı ve eziyetinden kurtaracağı ve aradaki fesat ehlini ortadan kaldırarak bölge halkının rahat bir nefes almasını sağlayacağı dile getirilmiştir. Bu hususta Osmanlı padişahının barış antlaşmasının teminatı olduğu İran padişahının da aynı şekilde iyi niyetlerle barışı sürdürmesi halinde dostluğun güçlendirilmesi için yeterli olacağı belirtilmiştir (Münşe‘ât, 868: 29a-33b).

Mektupta bahsi geçen barış antlaşması 1732 yılının başında Osmanlı hükümdarı I. Mahmud ile Safevî hükümdarı Şah II. Tahmasb arasında uzlaşılacak antlaşma olmalıdır. Osmanlı hükümdarı I. Mahmud tahta çıktığı Ekim 1730'dan itibaren sınır kalelerine mühimmat sevk etmiş ve asker göndermiştir. İlk saldırı Şah II. Tahmasb tarafından Revan'a gerçekleştirilmiştir. Osmanlı ordusu Urumiye üzerine yürümüş, Urumiye'den sonra Tebriz ele geçirilmiştir. Osmanlı ordusunun İsfahan üzerine yürüyeceğini öğrenen Şah II. Tahmasb barış talebiyle elçilerini Eylül 1731'de Serasker Ahmed Paşa'ya göndermiştir. Ahmed Paşa da derhal durumu İstanbul'a bildirmiştir. Netice itibarıyla 8 Ocak 1732'de Kirmanşah'da Ahmed Paşa ile Safevî elçisi arasında bir antlaşma metni üzerinde uzlaşmıştır. Bu sırada Nadir yani Tahmasb Kulu, Horasan'daki seferlerle ilgilendiği için Ahmed Paşa Osmanlı-İran sulhünün gerçekleşmesi için aceleci davranmakta, Tahmasb ile birlikte hareket eden Nadir'i de razı etmek için Osmanlı'nın ele geçirdiği yerlerden bir kısmını bu antlaşma çerçevesinde Safevîlere bırakmaktadır. Nitekim I. Mahmud'un son anda ele geçirdiği Tebriz'in Osmanlı'da kalmasını istemesi II. Tahmasb'ın da aynı şekilde antlaşma şartlarından memnuniyetsizliği barışın resmîyet kazanmasını geciktirmiştir. Nadir'in devreye girmesiyle II. Tahmasb'ın tasdik ettiği barış Şubat 1732'de reddedilmiş ve antlaşma hayata geçirilememiştir (Külbilge, 2010: 234-239).

Fi Şaban Sene 1151/Kasım-Aralık 1738 tarihinde Osmanlı sadaret makamından İran hükümdarı Nadir Şah'a yazılan mektupta ise Nadir Şah'ın Zemindaver hâkimi Muhammed Rahim Han-ı Sa'adlu ve Maruçak hâkimi Nazar Ali Han adlı elçiler vasıtasıyla gönderdiği mektubun içeriğine hâkim olunduğu, sefirler padişahın huzuruna kabul ve iltifatına mazhar olduktan sonra da İran tarafına gönderdiği beyan edilmiştir. Bu mektup vasıtasıyla Şah'ın din-i Mübin bir kişi olduğu, küçük ve büyük iyiliklerinin tasdik ve teyit edildiği beyan edilmiştir. Taraflar arasındaki dostluğun ve barışın küçük sebeplerle yıkılmayacağı, muhabbet ve dostluğun devamlılığının şahın yüce adetleri ve mertliği gereğince korunduğuna inandıkları belirtilmiştir. Bu minvalde Allah'tan İslam dünyasına iyilikler yapmak ve hükümeti zamanında ilişkilerin dostluk üzerine devamını dilemiştir (Münşe‘ât, 868: 55a-58b).

Söz konusu mektuba ve ondan önceki yazışmalara Başbakanlık Osmanlı Arşivi Name-i Hümayun Defterlerinin üçüncü cildinde ulaşmak mümkündür. Mektup esasında Nadir Şah’ın Osmanlı hükümdarına gönderdiği ve cevaben I. Mahmud’un ona hitaben yazdığı konuları içermektedir. Kısaca bu mektuplarda Osmanlı-Rus savaşları dolayısıyla İran’ın aracılık talebi ve Osmanlı-Rus sınırındaki çatışmalara son verilip yeniden sulhun sağlanması talepleri dile getirilmiştir. Osmanlı Padişahı, Nadir Şah’ın barış sağlanması yönündeki arzusunun olumlu bulunduğunu lakin Rusya’nın saldırgan tutumu nedeniyle böyle bir müdahaleyi gereksiz gördüğünü beyan etmiştir. Böylece İran’ın arabuluculuk talebi Osmanlı hükümetince reddedilmiştir (I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları 2014: 78-81; 81-86). Ancak Sadrazamın mektubundaki bilgilerin name-i hümayundaki evrak ve münşeattaki belgenin karşılaştırılması dolayısıyla farklılık arz ettiği söylenebilir. 3 nolu name-i hümayun defterindeki ilgili belgede Nadir Şah’ın ismi apaçık zikredilerek onun gönderdiği sefirler ve amaçları Rusya ile Osmanlı sınır çatışmalarına barışçıl yollarla son vermek şeklinde aktarılır. İki devlet arasındaki çekişmelerin Osmanlı nazarındaki gerekçesi düşman devletten hakkını talep etmek ve kendi devletinin ırz ve namusunu muhafaza etmek olarak zikredilir. Zira Osmanlı Devleti’nin Rusya ile olan sulh antlaşmasına aykırı bir harekette bulunmadığı ve dostluğun icap ettirdiği üzere siyaset geliştirildiği beyan edilir. Bu bağlamda İran Şah’ının iki devlet arasındaki sulh çalışmasına bu aşamada herhangi bir katkı sağlayamayacağı bildirilir (I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 81-86; Külbilge, 2010: 296).

Görüldüğü üzere münşe‘attaki ve 3 nolu name-i hümayun defterindeki belgeler aynı olmasına rağmen münşe‘attaki belgede Rusların düşmanca tavırlarına ve Osmanlı’nın takındığı sert tutuma hiç yer verilmemiştir. Sadece Osmanlı-İran dostluğu üzerinde durulmuş ve dostluğun devam ettirilmesine dair dilek ve temenniler dile getirilmiştir.

Osmanlı sadaret makamından, İran Şahı’nın İtimadüddevesine yani sadaret makamına yazılmış bir diğer mektupta, İran’dan gelen elçiler Luristan Beylerbeyi Ali Merdan Han ve ona refakat eden Herat Müftüsü Mirza Muhammed Muhsin Efendi ile Guryan hâkimi Oğuz Ali’nin Sivas beldesine ulaştıkları ve burada Ali Merdan Han’ın vefat ettiği belirtilmiştir. Devamında elçilerin, bu haberi İran hükümetine ki, münşi Devlet-i Nadiriye olarak kaydetmektedir, ilettiklerini ve onlardan gelecek yeni emri Sivas’ta beklemek üzere Osmanlı Devleti’nden izin talep ettikleri bildirilmiştir. Bu hususta Osmanlı Devleti’nin elçileri alıkoymak gibi bir isteklerinin hâsıl olmadığı ve elçilerin İran’dan gelen yeni emri beklemelerinin uygun olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca iki devlet arasındaki karşılıklı dostluğun gereği olarak heyete mihmandarlık eden Mustafa Ağa’nın bu süreçte İranlı heyetin her türlü ihtiyacını karşılamakla görevlendirildiği belirtilmiştir. Nadir Şah’ın talebi üzerine vefat eden elçinin cenazesine tıpkı hayatta olan elçiler gibi özenli davranıldığı, naaşın Sivas’tan Bağdat yolu ile Nadir Şah’a ulaştırılacağı bildirilmiştir (Münşe‘ât, 868: 58b-61b)³.

Ülke içi yazışmalara örnek bazı mektup suretleri de mevcuttur. Aydın Muhassılı Ragıp Paşa, Devlet-i Aliye’ye hediye olarak gönderdiği atlarla ilgili bilgi vermek üzere Sadrazam kethüdalığına hitaben bir mektup kaleme almıştır (Münşe‘ât, 868: 12b-14a). Yine Reisülküttap Rami Paşa tarafından Sivaslı şeyhlerin önde gelenlerine yazılan mektupta âlim yetiştirilmesi konusundaki uyarılar dile getirilmiştir (Münşe‘ât, 868: 33b-34a).

Muhammet Rami Nabi Efendi’nin padişahın bir rahatsızlığı için Tabip Efendi’ye yazdığı mektupta hastalığın tedavisi için tabibin acilen göreve çağrıldığı belirtilmiştir (Münşe‘ât, 868: 34a-35a). Bunlardan başka ismi zikredilmeyen vezire hitaben kaleme alınmış bir mektup vardır. Vezirin fen ve kitap ehlinde aynı zamanda yazan kişinin dostlarından biri olduğu mektuba iliştilen başlıktan anlaşılmaktadır. Mektup cevabi bir mektuptur. Çünkü sık sık vezirin sözlerine

³ Söz konusu İran elçilik heyeti Nadir Şah’ın huzuruna gönderilen Osmanlı elçisi Vezir Mustafa Paşa’nın da iştirakiyle birlikte 21 Mayıs 1738’de Nadirabad’ın Osmanlı ülkesine doğru yola çıkmıştır. Ocak 1739’da Ali Merdan Han Sivas’ta vefat etmiştir (Külbilge, 2010: 296-298).

atıf yapılmaktadır. Vezirin kendisi için söylediği güzel sözlere karşılık bu âlim kişi de ona aynı şekilde sevgi ve muhabbet beslediğini, yüce makamdaki görevinde başarılar dilediğini ve bundan sonra da kendisi için iyi dua ve temennilerde bulunacağını belirtmiştir. Mektubun sonunda bu neviden yazışmalarda fayda gördüğünü çaba ve gayretlerin devamını ümit ettiğini ifade etmiştir. (Münşe‘ât, 868: 78a-78b). Aynı zamanda Kethüda Osman Efendi’nin Pirizâde Efendi’ye yazmış olduğu mektup suretleri de münşe‘âtta yer almaktadır. Bu son mektupta Osman Efendi, Pirizâde Efendi’nin kendisine gönderdiği dostça mektuptan duyduğu mutluluğu dile getirmiş ve mektubunu Pirizâde’ye dualar ederek bitirmiştir (Münşe‘ât, 868: 53a-54a).

Osmanlı’nın Kırım Hanlığı ile yazışmaları da devletin iç makamlarla gerçekleştirdiği diplomatik münasebetlere örnektir. Zira 1475 yılında Kırım Hanı Mengli Giray’ın Osmanlı Devleti’ne tabiiyetini bildirmesiyle Osmanlı Padişahı aynı zamanda Kırım Hanlığının da hükümdarlığını üstlenmiştir. Kırım Hanlığı ise Osmanlı Devleti’ne bağlı bir dış politika yürütmek suretiyle aralarındaki işbirliğine önem vermiştir. Bu çerçevede hanedan mensupları hatta hanlığa bağlı bazı beyler Osmanlı yönetimince has, zeamet ve tımar sahibi olmuşlardır (Bıyık, 2007; 37-38). Münşe‘âtta yer alan ve tarihi bilinmediği için tarafların kimliğini tespit edemediğimiz Rumeli Valisinden Kırım Hanına yazılan mektup Osmanlı-Kırım arasındaki bürokratik ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Mektupta hanlığa mensup bir Akmirza’dan bahsedilmektedir. Bu kişi muhtemelen Kırım hükümetine en yakın boylardan Şirin, Mansur, Argın, Siciud ve Barın boylarından birinin özellikle de Şirin boyunun lideri olabilir. Mektupta Akmirza’nın Rumeli tarafında tımar sahibi olduğu ve Han’ın tavsiyesi üzere tımara mahsus işlerin gerekli ehemmiyet verilerek görüleceği bildirilmiştir. Şayet Akmirza, tımarının başına geri dönecek olursa bunun bağlılığını bildirmeye vesile olacağı da beyan edilmiştir (Münşe‘ât, 868: 86b-87b).

Yine bir başka mektup Osmanlı veziri adına divan kâtibi vasıtasıyla Kırım Hanlığına yazılmıştır. İçerikte Akmirza’nın bazı işlerini halletmek üzere Osmanlı hükümetine başvurduğu ve padişah tarafından işlerini yapmasına izin verildiği beyan edilmiştir. Akabinde Osmanlı hükümetinin Bahçesaray yönetimine karşı iyi düşüncelerinin hatırlanarak Varadin⁴ olayında Osmanlı menfaatine gerekli çabayı göstermelerini ümit ettikleri bildirilmiştir (Münşe‘ât, 868: 87b-88a). Bu olay muhtemelen Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında Kırım’ın Osmanlı lehine savaşa müdahil olması ve Varadin mevkiinde kendilerine gerekli desteği sağlamalarından ibarettir.

Sonuç

Ortaçağdan itibaren Türk ve Müslüman devletlerin tarihi için münşe‘âtlar önemli kaynaklardan birisidir. Osmanlı münşe‘ât yazıcılığının şekillenmesinde Arap, Fars ve Selçuklu münşe‘ât geleneği etkili olmuştur. Ayrıca Mısır ve Bağdat’tan Osmanlı Devleti’ne gelen münşiler de bu gelişime katkı sağlamışlardır. Bu değerler üzerine yükselen Osmanlı münşe‘ât geleneği zamanla gelişerek kendine has özellikler kazanmıştır. İlk dönem Osmanlı münşe‘âtları, münşilere inşâ ilminin inceliklerini öğretmişlerdir. Sonraki yüzyıllarda ise farklı amaçlarla yazıya geçirilmişlerdir. Böylece bir gelenek halinde yüzyıllarca yazıla gelmişlerdir.

16. yüzyıldan itibaren münşe‘ât mecmualarının sayısında artış görülmüş ve içeriği de bir hayli zenginleşmiştir. Münşe‘âtlar muhtevaları bakımından çok çeşitli belge ve inşâ suretlerini barındırırlar. Yazıldıkları dönemle ilgili idari, diplomatik, askeri, iktisadi, sosyal, kültürel ve özel her türlü inşâ ve mektuplara rastlamak mümkündür. Bu sebeple kendi içerisinde bir konu bütünlüğüne sahip olmadıkları görülmektedir.

Bu eserlerin yazarları ise seçkin meslek erbaplarındandır. Bu kişiler belâgat kurallarına hâkim, birçok ilim dalında eğitilmiş, mensubu bulunduğu milletin kültürel değerlerine sahip,

⁴ Tuna nehrinin sağ tarafında yer alan Varadin kalesi, 18. yüzyılın ilk yarısında cereyan eden Osmanlı-Avusturya savaşlarında Osmanlı’nın önemli üslerinden biri olmuştur. (Gökpınar, 2016: 647-649).

sanatsal kişiliğiyle tanınan yetenekli insanlardır. Aynı zamanda padişah ve devlet adamlarının sevgi ve saygılarına mazhar olmuşlardır.

Ele aldığımız münşe‘âtın müellifi Zeynîzâde Hüseyin b. Ahmet, Osmanlı medreselerinde yüzyıllarca okutulan önemli nahiv kitaplarına yazdığı şerhlerle tanınmış Arap dili uzmanıdır. Ayrıca medreselerde okutulan kitaplar için yardımcı kaynak eserler yazmıştır. Dönemin devlet adamlarının saygı gösterdiği Zeynîzâde, Aydın Valisi Ragıp Paşa’nın, Rumeli Kazaskerleri Veliyyüddin Efendi ve Mehmet Akkirmânî’nin iltifatlarına mazhar olmuştur.

Zeynîzâde’nin münşe‘ât mecmuası, inşâ yazımının özelliklerini göstermek gayesiyle kaleme alınmış olup kâime, tezkîre, arzuhâl ve resmî mektup örneklerinin yanı sıra özel mektup türlerinden olan muhabbetnâme, tavsiyenâme, tebriknâme, senânâme gibi türleri de kapsamaktadır. Ayrıca Osmanlı döneminde yetişmiş Veysi, Nergisi, Haveri ve Nevres Efendi gibi seçkin münşilerin inşâ örneklerine de yer verilmiştir. Eserin tamamında bir konu bütünlüğü olmadığı için özel mektuplarda sevgi, özlem, tebrik vs. gibi konular yer alırken resmî yazışmalarda ise siyasi ve idari kararlar muhataplarına ulaştırılmıştır. Ayrıca eserde kayıtlı uluslararası yazışmaların geneli Osmanlı-İran ilişkilerini ve sınırlarda yaşanan hadiseleri konu edinmiştir. Osmanlı’ya tabi Kırım Hanlığı ile yazışmalar da dikkate şayandır.

Dil ve üslup bakımından oldukça edebi olan münşe‘âta mektuplar muhatabın makamına uygun elkâblar ve dualar ile zenginleştirilmiştir. Alt makamdan üst makama yazılan belge suretlerinde makam yükseldikçe daha süslü cümlelerle hitap edildiği görülmüştür. Belgelerin genelinde tarih bulunmaması, bazı belgelerin türlerinin verilmemesi hatta gönderen ile gönderilene dair bilginin olmaması bu yazışmaların değerlendirilmesini zorlaştırmıştır. Eserin genelinde Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun kullanılması ayrıca kıta, beyit ve ayetler bakımından zenginliği yazarın yaşadığı dönemin edebi üslubuna ayak uydurduğunu göstermektedir. Böylece hem eserin edebi yönünü güçlü kılmış hem de Arapça, İslami ilimler ve söz sanatlarındaki yeteneklerini sergilemiştir.

Sonuç olarak Zeynîzâde Münşe‘âtı, Osmanlı Devleti’nin kültürel ve sosyal değerlerine aynı zamanda devletin bürokratik işleyişine ışık tutan önemli bir eserdir. Bu çalışmayla Zeynîzâde özelinde bir münşinin vasıfları, devlet ve toplum nezdinde gösterdiği yararlılıklar ortaya konulmuş, onun ilmî ve dinî bilgisinin üstünlüğüne yer verilmiştir. Ayrıca münşe‘âtın içeriği tasnif edilmek suretiyle Osmanlı Devleti’nin siyasi, sosyal ve kültürel tarihine ilgi duyan araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

Kaynakça

AKPINAR, Cemil (1997). “Hasan Çelebi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 16, ss. 313-315, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ARSLAN, Ahmet Turan (2013). “Zeynîzâde Hüseyin Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 44, ss. 371-372, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

BIYIK, Ömer (2007). *Osmanlı Yönetiminde Kırım (1600-1774)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, İzmir.

BİLİN, Abdullah (2009). *Sobucalı Mehmed Efendi’nin Keşfü’l-inaye fi mesaili’-l-kefiye Adlı Eserinin İnceleme ve Tabkiki*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bursalı Mehmet Tahir (1971). *Osmanlı Müellifleri*, Cilt 1, İstanbul: Meral Yayınları.

ÇAKIR, Ömer (2005). *Türk Edebiyatında Mektup*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

DURMUŞ, İsmail, (2006). “Müberred”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, ss. 432-434, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ELMALI, Hüseyin (2001). “İzhârü’l Esrâr”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, ss. 506-507, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

GÖKÇE, Recep (2006). *Eski Türk Edebiyatında Mektup ve Bir Mecmü‘a-i Münşeât (İnceleme-Metin-Tıpkı Basım)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

GÖKPINAR, Bekir (2016). “Varadın”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: Ek-2, ss. 647-649, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

GÜLTEKİN, Hasan (2007). *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihi Gelişim-Kuram-Sözlük ve Metin*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

GÜMÜŞ, Sadrettin (1993). “Seyyid-i Şerîf Cürcânî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, ss. 134-136, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

HAKSEVER, Halil İbrahim (1996). *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi'nin Münşeâtı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

HAZER, Dursun (2002). “Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1: 274-293.

I. Mahmud-Nadir Şab Mektuplaşmaları 3 Numaralı Nâme-i Hümayun Defteri (Transkripsiyon/Tıpkıbasım) (2014). Yay. Hzl. İbrahim Küreli vd., İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayınları.

KILIÇ, Hulusi (2001). “El-Kâfiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, ss. 153-154, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

KILIÇ, Hulusi (2000). “İbnü’l Hacib”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21, ss. 55-58, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

KOCA, Ferhat (2005). “Molla Hüsrev”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, ss. 252-254, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

KOÇAK, İnci (1998). “Ahfeş el-Evsat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, ss. 526, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

KÜLBİLGE, İlker (2010). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1994). “Osmanlı Diplomatîğinde Birbiri Yerine Geçen Belgeler: Arîza Kâime, Tahrirat-Şukka” *Osmanlı-Türk Diplomatîği Semineri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1998). *Osmanlı Belgelerinin Dili*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı Yayınları.

ÖNCÜ, Mustafa (2009). “Sobicevî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, s. 342, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

TURAN, Şerafettin (2002). “Kemalpaşazâde”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, ss. 238-240, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Damla BOSTANCI ve Gülay KARADAĞ ÇINAR (2020). “Zeynîzâde Hüseyin ve Münşe‘âtına Dair Bir Değerlendirme”, *Mavi Atlas*, 8(2): 278-297

YEŞİYURT, Rıdvan (2015). *Halil B. Ahmed El-Ferâbîdi (İlmi Hayatı, Eserleri, İlmi ve Edebi Kişiliği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

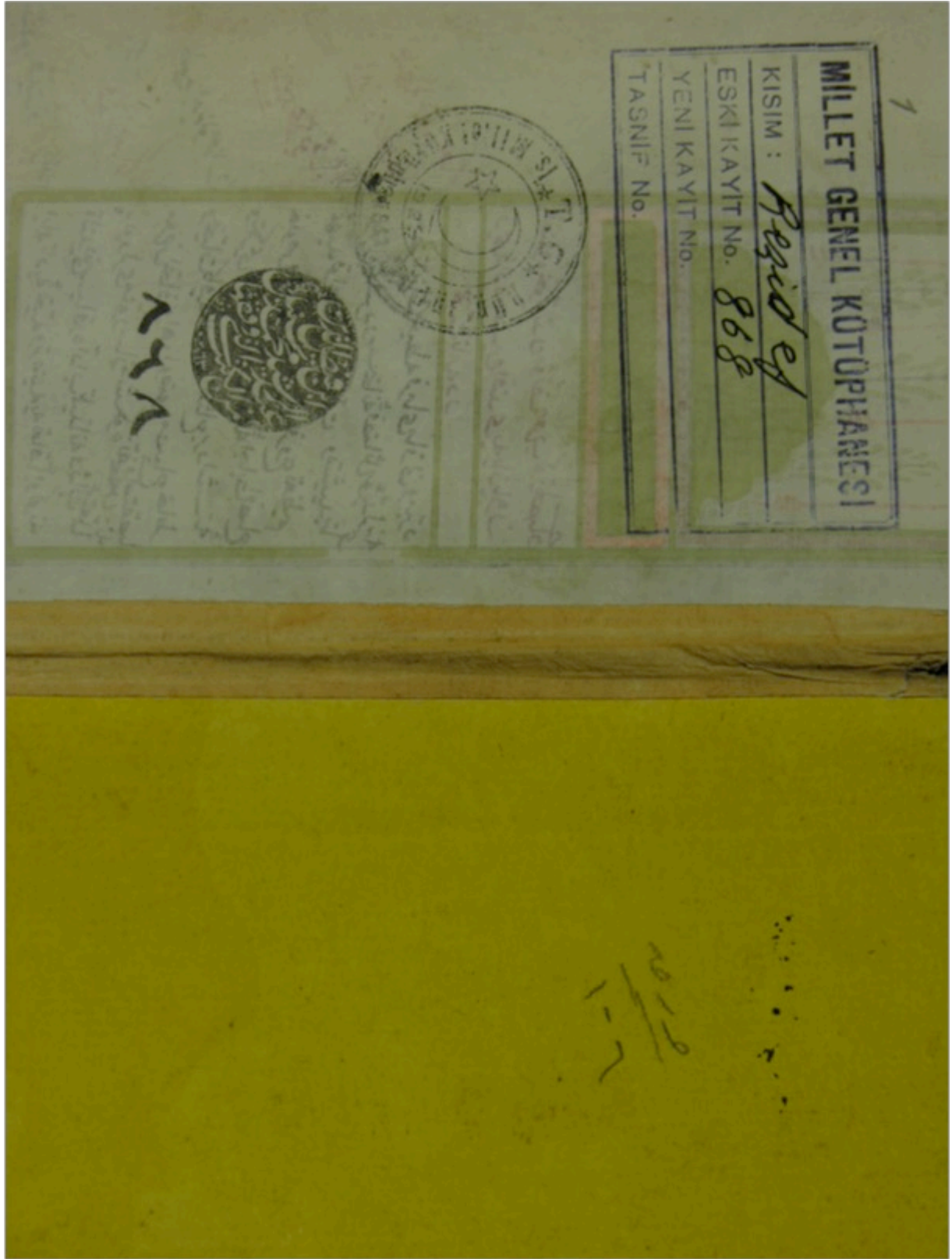
YÜKSEL, Emrullah (1992). “Birgivi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, ss. 191-194 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Zeynîzâde Hüseyin b. Ahmed, *El-Fevâ'idü's-Şâfiye 'Alâ İ'râbi'l-Kâfiye*, Süleymaniye Kütüphanesi Âtuf Efendi Katoloğu, No: 2608.

Zeynîzâde Hüseyin b. Ahmed, Münşe‘ât, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşîd Efendi Katoloğu No: 868.

Ekler:

Ek 1: Zeynîzâde Hüseyin b. Ahmed, Münşe'ât, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşîd Efendi Kataloğu No: 868, "Kapak"

Ek 2: Zeynîzâde Hüseyin b. Ahmed, Münşe'ât, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşîd Efendi Kataloğu No: 868, Vr. 1

Ek 4: [55a-58b]Sadaret Makamından Nâdir Şah tarafına mektup. Sene H.1151 (M.1739)

